

πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον¹, καὶ εἰς ἀνάγκης πλείουν τὴν ἑτερότητα πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἢ πρὸς τὸν Υἱόν. Καὶ τί εἴτι Μακεδονίῳ Λαζαρίῳ μέμφονται, καθαρῶς αὐτοὶ πνευματομαχοῦντες²;

prorsus necesse est, maiorem diversitatem a * f. 451, Spiritu sancto quam a Filio. Et quidnam tandem Macedonio Latini vitio vertunt, dum ipsi apertissimi evadunt pneumatomachi?

X^aMARCI EPHESII DIALOGUS DE ADDITIONE
AD SYMBOLUM A LATINIS FACTA.

⁵ ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥ ΈΦΕΣΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΟΥ
Η ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΛΑΤΙΝΟΣ, Η ΗΕΡΙ ΤΗΣ
ἘΝ ΤΩ ΣΥΜΒΟΛΩ ΠΡΟΣΘΙΚΗΣ¹.

Iatīnos. Θαυμάζω πῶς ἡμῖν ἐγκαλεῖτε περὶ τῆς ἐν τῷ συμβολῷ προσθήκης, διπου γε ἡ δευτέρα τῶν οἰκουμενικῶν σύνοδος; διλον τὸ τῆς πρώτης σύμβολον ἐναλλάξασα παραχέδων², προσθήκης τε ἐπανεῖσασα καὶ τἄλλα³ πρὸς τὸ σαρότερον ἀναπτύξασα· ὡστε οὐδὲν ἢ περὶ τὴν λέξιν ἐναλλάγη⁴ λυμαίνεται· τοῖς σώζουσι τὴν ἀκρίβειαν τῶν δογμάτων.

Graecus. Τοῦτο μὲν οὖτας ἔχειν διαλογοῦμεν καὶ τὸ τῆς δευτέρας συνόδου σύμβολον ἐνηλλαγμένον εἶναι πρὸς τὸ τῆς πρώτης κατὰ τὴν λέξιν οὐκ

MARCI ARCHIEPISCOPI EPHESII DIALOGUS, CUI TITULUS LATIUS, SIVE DE ADDITIONE AD SYMBOLUM. ^{Paris. 1218 f. 133.}

Latinus. Miror quod nos vituperetis propter additionem ad symbolum, quandoquidem secunda synodus oecumenica totum primae synodi symbolum nobis tradidit immutatum, additionibus auctum, alioqui maioris claritatis gratia explicatum. Itaque verborum immutatio nihil laedit, dummodo accurata dogmatum ratio * f. 133^a. servetur.

Graecus. Rem ita se habere fatemur, neque ignoramus secundae synodi symbolum, compare ad illud quod prima condidit, esse

1. πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ ἅγιον P. — 2. In SKB subnectitur, in S quidem ut pars eiusdem capituli, in KB vero tanquam caput LVII. rarum quiddam ac singulare, videlicet: Τίνα τρ. εἰδεικῶς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ιησοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγεται, καὶ τίνα μοναδικῶς; — Μία φυσική, τοιαχ πρόσωπα μία εἰκὼν, τρεῖς ὑποστάσεις· μία μορφή, τρία ὄντα· μία οὐσία. τρεῖς γαρ επιτέρρεις μία θύλαξ, τρεῖς ἐνίργειαι· μία δύναμις, τρεῖς ἀκτίνες· μία γένης, τρεῖς ὄμοιοικοι· μία πίστις, τρεῖς ἐπιγνώσεις· μία δόξα, τρεῖς ἀκτίνες· μία Εὐλαύνης, τρεῖς λαυράτητες. Haec autem ad Mareum minime pertinere, perspicuum est. Praeterea, in A legitur adnotatio satis curiosa a librario, ut videtur, subiuneta, his verbis: Τούτοις Βατσαρίων ἐσ αγίσιοις ἀντεπεῖν γε τολμήσας, πᾶσι τοῖς λόγῳα διηνεῖσι· καὶ ἐπιστήμης· γέλωτα δέπνησεν, ωζήσεις, μυρίσις ἀτόποις ἐνισχύθεις (sic) ὃς γε ἀπαντήσσει· μὲν αὐτοῖς οὐλα ἐτομηταν ἀτεχνῶν, σιωπή (sic) δὲ κύρια παρίσις εἰκῇ ἐκπαλατεῖ, γέλωτα δέπνησκάνων καὶ τέρπα πάκιων γέλοιών· την γέρα μὲλλην ἀναρρωτίσαι αὐτοῖς καὶ σκηνίστεται πατέρων; παρίπεμψαταγέλαιον καὶ διεπάσσειν ἐν δίκῃ: +.

1. Titulum exhibeo prout habetur in H; I sic habet: Τοῦ ἐν ἁγίοις πατέρος ἡμῶν Μάρκου ἀρχιεπισκόπου Έφεσου Λαζαρίου κτλ.; in P: τοῦ εὐτοῦ: Λαζαρίου, ἢ περὶ κτλ. — 2. παράδικος I. — 3. καὶ οὐδὲν II: καὶ οὐδὲν τὰ δύο I. — 4. παραλλαγὴ I.

a Parisinus 1218, f. 133-137 = P). — Iosephi Hergenroether editio haud integra apud Migue, *P.G.*, t. 160, c. 1100-1101, adhibito codice Monacensi 256, f. 587-590 (= II). — Jasonis monachi editio in periodico *Σωτήρ*, t. 12 (Athenis, 1889), p. 235-247,

ad fidem codicis 410 Valopedii in monte Athio = I.

Exstat idem Dialogus in codice Monacensi 145, f. 200-202, exaratus anno 1443, eo ipso scilicet tempore, quo ab auctore editus est Dialogus: item in codice Iberorum 388, f. 818.

quoad verba immutatum; verumtamen quod Patribus illis symbolum immutare utique licuerit, non ideo id tibi licere censemus.

Latinus. Quid ita, queso?

Graecus. Primum quidem, quia illi synodus oecumenica erant, tibi vero id nentiquam competit, licet quam maxime Papam vendites eiusque primatum. Deinde tum utique licuit, cum nondum erat vetitum; tibi vero, qui additionem molitus es, cum iam res esset prohibita, nihil omnino prohibet quin obnoxius sis execrationibus a Patribus pronuntiatis.

Latinus. Quandonam, obsecro, id prohibitum fuit, et cuius rei gratia?

Graecus. Ego totam tibi rem accurate dicam. Post illam fidei expositionem a prima synodo factam, multae variaeque fidei expositiones a diversis synodis conditae sunt ad abrogandam consubstantialitatem, quae quidem irritae factae sunt. Secunda vero synodus, quae et oecumenica fuit et primae sententiam accurate servavit, peculiarem excudit expositionem, hanc nimurum, qua nunc nos quidem sine additione utimur, vos vero cum additione; ex his tamen duabus synodis neutra ullo decreto prohibuit ne immutatio fieret. Quare in tertia oecumenica synodo fidei symbolum prolatum est a Nestorii sectatoribus conditum, haereseos pravitate imbutum, quo uti non verebantur in quibusdam per Lydiam baptizandis. Quod perfectum cum Patres audivissent ac iudicassent non iam tolerandum esse, ut a quolibet symbolum immutaretur, decretum illico tulerunt, ne quis deinceps auderet immutare fidem a Patribus definitam seu fidei symbolum. Quapropter beatus Cyrilus data ad Ioannem Antiochenum epistola, cum ea quae de crevisset, probe sciret (ipse enim magnae illi synodo praefuit), « Nullo modo », inquit^a, « patimur

* f. 134.

ἀγνοοῦμεν· οὐ μὴν ὅτι γε ἔκείνοις τοῖς πατράσιν ἔξην ἐναλλάξαι τὸ σύμβολον, οὐδὲ καὶ σοὶ τοῦτο ἔξεινάχ φαμεν.

Auctōr. Διὰ τί δέ;

Graecus. Πρῶτον μὲν ὅτι ἔκείνοις σύνοδος; οἰκουμενικὴ ἡσαν, σοὶ δὲ τοῦτο^b οὐ πρόσεστι, καν δὲ μάλιστα τὸν Ηὔπαν αὐγῆς καὶ τὸ ἔκείνον πρωτεῖον. Ἐπειτα τότε μὲν ἔξην οὐ γάρ πω κεκώλυτο· σοὶ δέ μετὰ τὸ κεκωλῦσθαι τὴν προσθήκην τολμήσαντι λόγος οὐδεὶς συγγιωρεῖ τὸ μὴ οὐγενεύσυνον εἶναι πατέρων ἀραῖς.

Auctōr. Ήτές γάρ δὴ κεκώλυτο^c καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν;

Graecus. Έγὼ σοὶ ἔρω τὸ πᾶν^d ἀκριβῶς. Μετὰ τὴν παρὰ τῆς πρώτης συνόδου τῆς πίστεως ἔκθεσιν πολλαὶ καὶ διάφροτοι πίστεως ἔκθέσεις γεγόνασιν ὑπὸ διεφόρων συνόδων περικιροῦσαι τὸ δύοσύνιον. Ἄλλ' ἔκειναι μὲν ἡκυρώθησαν^e, ή δὲ δευτέρα σύνοδος οἰκουμενική τε οὖσα καὶ τὴν τῆς πρώτης ἔννοιαν^f ἀκριβῶς φυλάξασα ἔκθεσιν ιδίαν πεποίγται ταύτην, ἢ νῦν ἡμεῖς μὲν ἄνευ προσθήκης γράμμεθα, ὅμεις δὲ μετὰ τῆς προσθήκης οὐδετέρα δὲ^g ὅμως ἀμφοῖν ταῖν συνόδοιν οὐδεμίαν κώλυσιν διωρίσατο τῆς μεταποιήσεως. Οθεν ἐπὶ τῆς τρίτης οἰκουμενικῆς συνόδου σύμβολον πίστεως προηγήθη^h παρὰ τῶν τὰ Νεστορίου φρονούντων ἔκθεδομένονⁱ, ἔχον τὴν τῆς αἵρεσεως^j δόξαν, δι' οὗ καὶ βαπτίζειν ἀτόλμον ἐν τῇ Λυδίᾳ^k τινάς. Τοῦτο^l οἱ πατέρες ἀνεγνωσμένον ἀκούσαντες καὶ οὐκ ἀνεκτὸν ἔτι κρίναντες ὑπὸ τοῦ βουλομένου μεταποιεῖσθαι τὸ σύμβολον, δρον εὐθὺς ἐξήνεγκαν, μηκέτι μηδένα τολμᾶν ἐναλλάττειν τὴν ὑπὸ τῶν^m Πατέρων ἐκτεθεῖσαν πίστιν ἥτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον. Οθεν καὶ ὁ μακάριος Κύριλλοςⁿ ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἀντιοχείας Ἰωάννην ἐπιτελῆ τὴν οἰκείαν εἰδὸς ἀπόρασιν^o (αὐτὸς γάρ ἦν ὁ τῆς μεγάλης ἔκείνης συνόδου πρόεδρος) « κατ' οὐδένα » φησί « τρόπου σαλεύεσθαι ἀνεγόμενα τὴν ἐκτεθεῖσαν ὑπὸ

1. τοῦτο γε 1. — 2. τῶν ἀγίων πατ. I. — 3. ἐπεκώλυτο I. — 4. τὸ πᾶν : τοῦτο I. Ad hunc locum habetur in P prolixum scholion, quo foliorum 133° - 135 orac penitus occupantur. Illud negligendum censui, quia multa dubia sunt est nisi pars orationis a Bessarione habita die prima Novembris anni 1438, quae integrum exstat in Actis. Vide editionem romanam anni 1864, p. 95 sq. — 5. ἡκύρωνται I. — 6. διάνοια I. — 7. δι. om. I. — 8. προστηνεγμη I. — 9. ἐπιδεσμένη I. — 10. Post αἱρέσεως add. αὐτῶν I. — 11. τοῦτο οὖν I. — 12. ἀγίων αὐτοῦ I. — 13. Κύριλλος Ἀλεξανδρεῖας I. — 14. τὴν οἰκείαν εἰδὼς ἀπόρασιν om. I.

« τῶν Πατέρων ἡμῶν πίστιν ἔτοι τὸ τῆς πίστεως
« σύμβολον, οὔτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἔτε-
« ροις ἢ λέξιν ἀμεῖψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε, ἢ
5 « μίαν γοῦν παραβῆναι συλλαβήν, μεμνημένοι τοῦ
« λέγοντος· *Mή μέταιος δόγμα αἰώνια, ἢ ἔθετο*
« *οἱ πατέρες σουν* οὐ γάρ ἡσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες,
10 « ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, δὲ ἐκπο-
« ρεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ
« Γενοῦ κατὰ τὸν τῆς συνάδου πάστος καίτοι γε
15 « οἰκουμενικὴ σύνοδος ἡσαν, ἀλλ’ αὐτοὶ τὸν δρόν
« ἔθεντο τῆς κωλύσεως καὶ τὰς φρικώδεις¹ ἐκείνας
« ἔξεπιπτον ἀράς. Εἰ οὖν ἔχοτοις οὐκ ἐπιτρέπουσι, πῶς
20 « ἐπιτρέψουσι τοι²; Τοῦτο δὲ καὶ ἔργοις αὐτοῖς
« ἔδειξαν· τὴν γάρ τῆς Θεοτόκου φωνήν, διπέρ τῆς
αὐτοῖς δὲ ἀγώνων ἀπας³, οὐκ ἐτόλμησαν τῷ συμβόλῳ
25 προσθεῖναι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ καθὼς⁴ πρότερον
« ἔλεγον καὶ ἦμεῖς ἄγρι τοῦ νῦν λέγομεν· *Ἐκ Ιησού-*
ματος ἀγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου.
30 « Ταύτας μοι τὰς φωνὰς τοῦ⁵ μεγάλου Κυρίλλου
μαρτυρίαν ἀκριβῆ τε καὶ σαφεστάτην⁶ ἔχει τῆς
αὐτοῦ γνώμης, ἣν εἶχε περὶ τε τοῦ θείου συμβόλου
35 καὶ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως τὸ μὲν
γάρ σύμβολον ἀπαράβατον εἶναι καὶ κατὰ λέξιν καὶ
συλλαβήν βούλεται· τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἀγιον ἐκ τοῦ
Πατρὸς μὲν ἐκπορεύεσθαι θεολογεῖ, τοῦ δὲ Γενοῦ
40 ιδίου δὲ διοσύνιον εἶναι. Τί τούτων⁷ καθαρό-
τερον ἡ σαρέστερον; Θαυμασίως δὲ καὶ ἀμφοτεροὶ κατὰ
ταῦτα ἔθηκεν, ὡσπερ προφητικῷ πνεύματι προορῶν
τοὺς Ἰταλοὺς ὑμᾶς ἀμφότερα παραβησομένους
45 οὕτω καὶ τῶν μελλόντων οἱ ἄγιοι τὸ καθ’ αὐτοὺς
προενόσυν καὶ τὰ ἐσόμενα δεινὰ προσκενέστελλον.
Ταῦτας⁸ δεξάμενοι τὰς φωνὰς καὶ οἱ τῆς Ανα-
τολῆς ἐπίσκοποι πάντες, ἐπὶ ταύταις συνέβησαν καὶ
τὴν εἰρήνην ἡσπάσαντο. Φωσὶ γοῦν διὰ Θεοδωρή-
του γράφοντος ταῦτα· « Ἐν κοινῷ ἀναγνόντες τὰ
50 « αἰγύπτια⁹ γράμματα καὶ ἐξετάζαντες αὐτῶν

« ut ab aliquo fides a Patribus nostris edita,
« sive fidei symbolum, concutiatur; neque
« enim aut nobis ipsis aut ulli omnino alteri
« vel unam voculam eorum quae ibi ponuntur
« immutare aut unam etiam syllabam praeter-
« ire permittimus, memores eius qui dixit^a :
« *Ne transferas terminos aeternos, quos posue-*
« *runt patres tui.* Neque enim ipsi locuti sunt,
« sed Spiritus Dei ac Patris, qui procedit
« quidem ex ipso, non est tamen alienus a
« Filio secundum essentiae rationem ».
Audisne? Non sententiae dumtaxat, verum
etiam vocis aut syllabae immutationem trans-
gressionemque vetat. Neque nobis, inquit,
ipsis, neque aliis permittimus, nomine scilicet
totius synodi. Tametsi oecumenica synodus
erant, tamen ipsi decretum prohibitorium tule-
runt, horrendasque illas pronuntiarunt execu-
crationes. Quod si sibimetipsis non permittant,
ecquid tibi permittent? Idque re ipsa monstra-
runt. Nam vocem illam *Deiparae*, pro qua tota
ipsis concertatio fuit, non sunt ausi addere
symbolo, verum ipsi sicut antea dixerunt, et * f. 134v.
De Spiritu sancto ex Maria Virgine. Haec magni Cyrilli verba mihi
habeto pro accurato manifestissimoque illius
sententiae testimonio, quam tum de divino
symbolo tum de sancti Spiritus processione
tenebat: symbolum cuim inviolabile manere
et quoad vocem et quoad syllabam iubet, Spi-
ritum vero sanctum ex Patre quidem proce-
dere, Filii vero proprium esse ut pote consubstan-
tiale pronuntiat. Ecquid ea re clarius vel
manifestins? Utraque etiam mirifice simul
posuit, ac si propheticō spiritu praevidisset
vos Italos utraque esse violaturos. Sic sancti
et futura soli praesentire et secutura mala praec-
cavere noverant! Huiusmodi verba amplexi
ipsi Orientis episcopi omnes, in haec coahuere
pacemque inire. Aiant siquidem per Theo-

1. τὴν ante λέξιν contra codicis fidem add. II. — 2. τε οὐν. I. — 3. παραβήναι : ἐναλλάσσειν I. —
4. καὶ τὰς φρικώδεις ἀράς usque ad verba Αἰγύπτιας. Οὐν, ἀλλ’ ἐτέρον pag. 113, οὐν. II, quia iam habebantur,
ait, in aliis Patrologiae tomis. Mira profecto methodus edendi autorum opera! — 5. τοι² εἰπερεψουσι
I. — 6. ἀπας οὐν. I. — 7. καθὼς I. — 8. τοῦ μακαρίου καὶ μεγάλου I. — 9. ἀκριβεῖ, τε καὶ σαφεστάτην
ἀκριβεστάτην I. — 10. τί οὖν τούτου I. — 11. ταῦτα δὲ I. — 12. τὰ Αἰγυπτιανά I.

a) Prov. xxii, 28.

doretum haec scribentem^a: « Perfectis publice « ex Aegypto litteris, earumque sensu accurate « perpenso, dictis concordia esse, quae inde « mittebantur, reperta sunt. Nam nobilitate « evangelica nitent : Deus quippe perfectus et « homo perfectus Dominus noster Jesus « Christus in illis praedicatur, et Spiritus « sanctus non ex Filio aut per Filium existen- « tiam habere, sed ex Patre procedere, pro- « prius vero Filii, utpote consubstantialis, « appellatur ». Vides quatenus illud *non alienum a Filio* secundum essentiae rationem intellexerint? Quin etiam cum Nestorius in suo symbolo dixisset : « Spiritus sanctus nec « Filius est, nec per Filium existentiam sorti- « tur », magna illa synodus dictum admisit nec quidquam reclamavit neque vituperavit; quo sit, ut placitum illud tamquam suum comprobarit. Sin enim secus, quomodo tacuisset? Itaque volo te scire, tertiam oecumenicam synodum primam esse, quae prohibitorum decretum tulerit in interpolantes symbolum, primamque, quae vestram doctrinam respuerit ac damnarit per dictum Nestorii, quod sibi ut proprium adscivit. Noli ergo iam quaerere alteram synodum, quae id permiserit : semel enim vetitum est a magna illa synodo, et si qua dein id permisisset, ea non esset synodus, sed pseudosynodus. Hoc igitur maneat. Quin etiam post synodum illam quarta coacta est, quae primum quidem, ut in eius decreto habetur, unumque symbolum cum recitasset, pro uno recepit; quibus perfectis, statim subiunxit^b: « Sufficeret quidem ad plenam pietatis cogni- « tionem confirmationemque hoc venerandum « salutareque divinae gratiae symbolum ». Ambo ergo unum sunt; alterum enim primum continet, atque tertia synodus de ambobus tan-

* f. 135.

« ἀκριβῶς τὴν διάνοιαν, εὔρομεν σύμφωνα τοῖς « εἰρημένοις τὰ ἐκεῖθεν ἀπεσταλμένα^c. Τῇ γὰρ « εὐαγγελικῇ εὐγενείᾳ καλλύνεται, καὶ Θεὸς τέλειος « καὶ ἀνθρώπος τέλειος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς « Χριστός ἐν αὐτοῖς^d ἀναγορεύεται, καὶ τὸ Πνεῦμα^e « δὲ τὸ ἅγιον οὐκ ἐξ Υἱοῦ ἡ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίαν « ἔχον, ἀλλ' ἐκ^f τοῦ Πατρὸς μὲν ἐκπορευόμενον, « ὃδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ ὡς ὅμοούτιον ὄνομαζόμενον ». Βλέπεις δημοσίᾳ ἐδέξαντο τὸ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον; Ἀλλὰ καὶ τοῦ Νεστορίου λέγοντος^g ἐν τῷ ιδίῳ συμβόλῳ « Τὸ « Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐτε Υἱός ἐστιν, οὐτε δι' Υἱοῦ « τὴν ὑπαρξίαν ἔχον », ἢ μεγάλη σύνοδος αὗτη τὸ βρήκεν παρεδέξατο, καὶ οὐδὲν ἀντεἶπεν οὐδὲ ἐμέμ- φατο, ὅπλον ὡς οἰκεῖον^h στέργονταⁱ δόγμα^j πῶς^k γὰρ ἂν ἄλλως παρεσιώπητε^l; Γίνωσκε τοίνυν ὡς « τρίτη τῶν οἰκουμενικῶν σύνοδος καὶ πρώτη τὸν διορισμὸν τῆς κωλύσεως ἔθετο κατὰ τῶν μετα- ποιούντων τὸ σύμβολον καὶ πρώτη τὸ οὐμέτερον δόγμα ἀπεδοκίμασε^m διὰ τῆς φωνῆς Νεστορίου, παραδεξαμένη ταύτην καὶ ὡς οἰκείαν γνωρίσασα. Μηχέτι οὖν ἑτέραν σύνοδον ζήτει τὴν τοῦτο κυρώ- σουσαν· ἀπαξία γὰρ ηκύρωται διὰ τῆς μεγάλης ἐκείνης συνόδου, καὶ ἡ κυρώσουσα δὲ τοῦτο λοιπὸν οὐκέτ' ἀν εἴη σύνοδοςⁿ, ἀλλὰ ψευδοσύνοδος. Εἰτε. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν σύνοδον ταύτην ἡ τετάρτη συγκροτηθεῖσα, πρῶτον μὲν κατὰ τὸν οἰκεῖον δρόν καὶ ἀμφο τὰ σύμβολα ἀναγνοῖσα, ὡς ἐν ταῦτα ἐδέξατο, καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν εὐθὺς ἐπάγει^o « Πρκει μὲν οὖν εἰς ἐντελῆ τῆς εὐτεθείας ἐπίγνωσίν : « τε καὶ βεβαίωσιν τὸ σεπτὸν τοῦτο καὶ μακάριον « τῆς θείας γάριτος σύμβολον ». Ακούεις τὸ σε- πτὸν σύμβολον^p? « Ενάρα τὰ δύο τὸ γὰρ δεύτερον περιέχει τὸ πρῶτον, καὶ ἡ τρίτη περὶ ἀμφοτέν ὡς περὶ ἑνὸς ἔλεγεν. Ἀλλ' ἀκουε^q τὸν ἔτης^r « Περί « τε γὰρ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος « ἐκδιδάσκει τὸ τέλειον ». Ακούεις διι διδάσκει τὸ τέλειον; Οὐδὲν ἄρα τὸν περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος

1. Ιεροσολύμα. — 2. ὁ κύριος — ἐν αὐτοῖς οὐν. I. — 3. ἀλλὰ ἐξ I. — 4. ἐν τῷ ιδίῳ σ. λέγοντος I. — 5. στέργοντα οἰκεῖον I. — 6. παρεσιώπητον I. — 7. ἀπεδοκίμασε^m τὸ βρήκενταⁿ I. — 8. σύνοδος^o ἀντιθέτη; I. — 9. Ακούεις τὸ σεπτὸν σύμβολον οὐν. I. — 10. Post ἀκουεις add. καὶ I.

1. Codicil. haec Theodori epistola in Synodico dyosis tragodium Irenaei. c. 95 = Mansi, Concil. t. II, p. 455; Mansi, Concil., t. VII, p. 118; P. G., t. 102, c. 364-365.

b) Concil. Chalced. sessione quinta = Harduin, Concil., t. II, p. 455; Mansi, Concil., t. VII, p. 118; P. G., t. 102, c. 364-365.

ἀτελές οὐδὲ προσθήκης δεόμενον. Ἀλλὰ πῶς φυλα-
χτέον τοῦτο τὸ σύμβολον, αὐτὸι περὶ τὸ τέλος φασί·
«Τούτων οὗτο παρ' ἡμῶν ἐμμελῶς διορισθέντων
τε καὶ διατυπωθέντων, ὥρισεν ἡ ἀγία καὶ οἰκου-
5 μενικὴ σύνοδος αὕτη ἑτέραν πίστιν μηδενὶ ἔξεῖναι
προφέρειν ἤγουν συγγράψειν ἡ συντιθέναι ἡ
6 ὁιδάσκειν ἡ προκομίζειν. Τοὺς δὲ τολμῶντας
πίστιν ἑτέραν συγγράψειν ἡ συντιθέναι ἡ προκο-
μίζειν, τούτους, εἰ μὲν ἐπίσκοποι εἶεν * ἡ κληρι-
10 κοί, ἀλλοτρίους εἶναι τοὺς ἐπίσκοπους τῆς ἐπι-
σκοπῆς καὶ τοὺς κληρικούς τοῦ κλήρου εἰ δὲ
15 «λαϊκοὶ εἶεν, ἀναθεματίζεσθαι αὐτούς». «Οτι μὲν
οὖν ἐνταῦθα πίστιν τὸ τῆς πίστεως σύμβολον¹
λέγει, φανερὸν ἐστιν (οἷμα) τοῖς ἔχουσι νοῦν². οὐ
20 γάρ δὴ περὶ τοῦ ὅρου παντός φησιν, ἐπειδὴ καὶ
μετὰ ταῦτα διάφοροι γεγόνασιν ὅροι. Ταύτην δὲ
τὴν πίστιν ἑτέραν³ οὐχ αἱ πολλαὶ λέξεις μόνον,
ἀλλὰ καὶ μία προστεθεῖσα ἡ ἐλλειφθεῖσα ἡ ἐναλ-
λαγεῖσα πάντως ἐργάζεται· τὸ γάρ δὴ συγγράψειν
25 καὶ συντιθέναι καὶ προκομίζειν πρὸς τὴν ἐν λέξει
σύνθεσιν ἀφορᾶ προσήλως, καὶ ταύτην ἀπαγορεύει.

*Λατῖνος*⁴. Οὐχ, ἀλλ' ἑτέραν φησὶ πίστιν τὴν
ἐναντίαν, τὴν ἀλλότρια τῆς Ἐκκλησίας δόγματα
ἔχουσαν, ἐπεὶ ἡ ἀνάπτυξιν καὶ σαρήνειαν ἔχουσα
35 πίστις οὐκ ἀν εἴη πάντως ἑτέρα, καν μιᾶ, καν
πολλαῖς διαφέρει⁵ λέξειν.

Γραικός. Θαυμάζω πῶς οὐκ ἀπὸ τῶν λέξεων
δοκιμάζεις τὴν διάνοιαν τῶν εἰπόντων, ἀλλὰ μᾶλλον
τὰς λέξεις ἔλκεις πρὸς τὸ σκυτοῦ βούλημα. Τὸ γάρ
0 τὸ ἑτερὸν οἰεσθαι τὸ ἐναντίον δηλοῦν ἀνδρός ἐστιν
οὐ σοφῶν οὐδὲ εἰδότος ἐφαρμόζειν τῇ τῶν πραγμάτων
φύσει τὴν ἔχαστην κατάλληλον λέξιν· ἐπὶ πλέον⁶
γάρ δήπου τοῦ ἐναντίου τὸ ἑτερον, καὶ οὐ πᾶν τὸ
ἑτερὸν τίνος ήδη, καὶ ἐναντίον· ἀνθρώπος γάρ ἵππου
7 ἑτερον μὲν τῷ εἶδει, ἐναντίον δὲ οὐδαμῶς· τῇ γάρ
οὐσίᾳ οὐδὲν ἐναντίον. Οὐκ ἀν οὖν διὰ τῆς ἑτέρας
πίστεως τὴν ἐναντίαν ἐθήλουν, ὡσπερ οὐδεὶς διὰ
τοῦ ζώου δηλοῖ τὸν ἀνθρωπὸν. «Οτι δὲ⁷ τὴν κατὰ
λέξιν ἑτέραν δηλοῦσι, δηλον ἐκ τοῦ συγγράψειν
20 καὶ συντιθέναι, καθόπερ εἰρηται πρότερον· ἐπειτα

quam de uno locuta est. Sed audi quae sequuntur: « De Patre enim et Filio et Spiritu sancto perfectissime docet ». Audisne perfectam ab ea tradi doctrinam? Nihil igitur eorum, quae ad sanctum Spiritum spectant, mancum est, nihil quod additione indigeat. Sed quo tandem pacto hoc servandum sit symbolum, ipsi circa finem declarant: « His ita a nobis concinne definitis ac constitutis, statuit sancta haec et universalis synodus, alteram fidem nemini licere proferre, id est conscribere aut componere, vel docere vel offerre. Qui autem ausi fuerint aut conscribere fidem alteram, aut componere vel proferre, hos quidem, si sint episcopi aut clerici, alienos esse, episcopos, ab episcopatu, et clericos, a clericatu decrevit; si vero laici fuerint, anathemati subiici ». Atqui hoc in loco per fidem fidei symbolum ab ea intelligi, perspicuum est, opinor, iis qui mentis compotes sunt: neque enim omnino de qualibet definitione loquitur, quandoquidem multae etiam postea definitiones sunt conditae. Hanc autem fidem alteram prorsus reddunt non multa modo verba, verum unum dumtaxat additum ant demptum aut immutatum. Nam illud *conscribere* et *componere* et *proferre* ad verborum compositionem liquido spectat, eamque prohibet.

Latinus. Non, sed *alteram* eam dixit fidem quae pristinae repugnet, quae dogmata Ecclesiae contraria contineat; nam ea fides, quae explicationem et declarationem exhibet, altera profecto non est, sive uno, sive multis differat verbis.

Graecus. Miror quod non ex verbis eorum qui locuti sunt explores sententiam, sed potius verba trahas ad tuum proprium arbitrium. Nam arbitrari *alterum* idem significare atque *contrarium*, viri est nec sapientis, nec bene periti ad accommodandam rerum naturae vocem cnilibet consentaneam. Nam latins certe patet alterum quam contrarium, neque omne id quod alterum est ab aliqua re, etiam eidem contrarium est. Siquidem homo specie quidem alterum est ab equo, contrarium vero nequaquam: essentia enim nihil ab eo differt. Non ergo per *aliam fidem* contrariam intellexerant, ut nemo per animal intelligit hominem. Alteram autem

1. Ιερὸν σύμβολον I. — 2. νοῦν ἔχουσιν I. — 3. ἑτέραν non hoc loco, sed ante ἐργάζεται habet I. — 4. Hic rursus II textum exhibet. — 5. διαφέρει I. — 6. ἐπιπλέον I. — 7. Verba οὗτα δὲ τὴν οὐσίαν ad postremam *Latini* responsionem om. II. Quod quis aequo animo ferat?

* f. 138. quoad verba ab iis significari, illud *conscribere et compondere* satis ostendit, ut antea dictum est. Deinde plane est ridiculum, eum, qui contrarium haereticamque considerat fidem, si episcopus quidem fuerit aut clericus, depositio eius dumtaxat, si vero laicus, anathematis poena muletari: nam sine discriminione anathematizatur quilibet haereticus, sive episcopus sit, sive laicus. Sed ne hae quidem ratione haereticos terrere poterant vel avertere, quandoquidem multi vel posthac extiterunt haeretici. Symbolum tamen nemo immutare ausus est praeterquam vos soli. In verba igitur veritum cadit, nou in sententiam, ut vos putatis. Ex quo fit, ut episcopi quidem vestri aut clerici non iam amplius sint episcopi neque clerici, utpote depositi a tot tantisque synodis; laici vero anathemati atque excommunicationi subiiciantur. Eadem enim atque isdem fere verbis decernunt synodi quae deinceps fuere, quinta oīniūm et sexta, atque denum septima, quae quidem magna voce clamat: « Nos Ecclesiae leges servamus: nos Patrum decreta custodimus: nos eos qui quicquam addunt aut dement ex Ecclesia, anathematizamus ». Et rursus: « Si quis universam Ecclesiae tradidisset sive scriptum sive non scriptum convellat, sit anathema ». Nonne scriptum Patrui traditionem convellitis subreptitia istiusmodi novitate? Ecquid non pudet vos, dam rel quiri totum symbolum, ut Patres illi consideraverint, dicitis, unam solam vocem pro arbitrio interserere? Hoc sane haereticorum est opus, verba addere aut demere, eo fine ut suam hoc pacto obfirment haeresim. Quidnam fecerint in Evangelio, in Apostoli, in cuiuslibet tandem ex vestris doctoribus texerunt? Nonne poemum repeteretis, si quem tale aliquid audirentem reprehenderetis? Ac quamvis tot non existent definitiones et horrendae execrationes ac sexcenta alia verita, nonne cumpe censentis in ali ena scripta iam edita ac

* f. 139. — 1. pte. τὸν I. — 2. μόνον Ιωάννη I. — 4. οὐλὴ κατηγορίαν τὸν I. — 5. ἡ πέμπτη και ἡ δεκάτη τὸν I. — 7. μόνον Ιωάννη τὸν I. — 8. καὶ εἰς τὸν I. — 9. οὐλὴν τὸν I. — 10. μόνον τὸν I.

καὶ γελοῖον ἄλλως * τὸν ἐναντιαν καὶ αἱρετικὴν ἀντιθέμαν πίστιν, ἐπίσκοπον μὲν ὅντα ἡ ἀληρικόν, καθητήριον μονον. λαϊκὸν δέ, ἀναθεματίζειν δυσίως γὰρ ἀναθεματίζεται ἕπας αἱρετικός, καὶ ἐπίσκοπος εἰς, καὶ λαϊκός. Άλλ’ οὐδὲ φοβήσειν ἔμελλον ἐκ τούτου τοὺς αἱρετικοὺς ἡ ἀποτέλεσμα, ἐπειδὴ καὶ μετὰ ταῦτα πολλοὶ γεγόνασιν αἱρετικοί τὸ δὲ σύμβολον οὐδεὶς μεταποιήσει ἐπόλυτος, πλὴν ὑμῶν μόνων³. Ήρις τὴν λεξιν ἥρα ἡ κώλυσις ἀφορᾷ, καὶ οὐ πρὸς τὴν διάνοιαν, ὃς ὑμεῖς νομίζετε. Καὶ συμβάνει τοὺς μὲν ἐπισκόπους ὑμῶν καὶ τοὺς ἀληρικούς μηλέτη λοιπὸν ἐπισκόπους εἶναι μηδὲ ἀληρικούς, καθηρημένους⁴ ὅπο τοσούτον καὶ τηλεχώριτον συνοδῶν, τοὺς δὲ λαϊκοὺς ἀναθεματίζεται καὶ ἀφορισμῷ ὑποκειται τὸ γὰρ αὐτὸν τρεῖς αὐταῖς λεξίσι: καὶ αἱ ἔρεζη; σύνοδοι διορίζονται, ἡ πέμπτη τε καὶ ἡ ἑκτη⁵ καὶ μετ’ αὐτὰς ἡ ἑσδόμη, ητοι καὶ βοσκὴ λεμπρῆ τῇ τρονή⁶: « Ήρεις τοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας προσέμενεν ἦσαί τοὺς δρους τῶν πατέρων φυλάττομεν ἦσαί τοὺς προστιθέντας⁷ τοι δὲ ἡ ἀρχαιότητας ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἀναθεματίζεται⁸ τὸν γένος». Καὶ εὗθετ: « Εἴ τις πᾶσαν παρεδόσιν ἀκολυθίας ταχτῆς ἐγγράφων ἡ ἀγράφων ἀθετεῖ, ητοι τὸν γένος . Άρ’ οὖν οὐκ ἀθετεῖτε τὴν ἀγράφων τῶν Πατέρων παρεδόσιν τῇ παρεγγράπτῳ κατητούμενοι⁹; Ποῦ δὲ οὐκ ἐρυθρίστε, τὸ μὲν λοιπὸν ἀπανταρέσθως οἵ Πατέρες ἔκεινοι συνέθρηκαν λέγοντες, μηδὲ δέ¹⁰ μονην λεξιν ἄρ’ ἐκτῶν παρεμβαλλοντες; Τῶν γὰρ αἱρετικῶν ἔργων τοῦτο, τὸ προστιθέναι καὶ ἀρχαιότητας λεξίσι, διὰ τούτου αἱρετικοὶ θελόντων¹¹ τὴν ἐκτῶν αἱρετούν· τὸν δὲ τοιούτον Αποστολὸν: εἰς τινὰ δὲ οὐλὰς τῶν διάκονος καὶ λειψανούς, Άρ’ οὐκ ἐν ἀποτέλεσμα δικριτού, εἰ τοιούτη τοῦτο τετόλυτον; Εἴ δὲ καὶ αὐτὸν προστῆσαν οἱ τοσοῦτοι διορίσμοι καὶ διὰ ορισμῶν δικαιούσι τὴν μονίαν καὶ λαϊκότητα, ἔρ’ οὐκ εἰστηρέον ἢ τὴν ἀλλοτρίοις¹² συγγράμμασι διαδοθεῖσιν, ήδη καὶ κακροτηχόσι κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην παρεμβαλλει, οἰκεῖας λεξίσι, καὶ τοσοῦτον ἔγινεν τοις Ἐκκλησίαις σκάνδαλον; Απεγκτοι καὶ θεσμοὺς ιησοῦ, ἢ σὰ τιθέσσος¹³ ὑμαῖν ἐντίθεται θεματικός οὐσιώς, οἱ τοις μηλέτοις σκάνδαλοι;

³ οὐλὴ κατηγορίαν τὸν I. — 4. οὐλὴ κατηγορίαν τὸν I. — 5. ἡ πέμπτη και ἡ δεκάτη τὸν I. — 7. μόνον Ιωάννη τὸν I. — 8. καὶ εἰς τὸν I. — 9. οὐλὴν τὸν I. — 10. μόνον τὸν I.

¹¹ οὐλὴ κατηγορίαν τὸν I. — 12. μόνον Ιωάννη τὸν I. — 13. οὐλὴ κατηγορίαν τὸν I.

¹⁴ οὐλὴ κατηγορίαν τὸν I. — 15. μόνον Ιωάννη τὸν I. — 16. μόνον τὸν I.

μένους περιορᾶτε¹ καὶ διεπαχμένους ὑμῶν, οὐα μόνον τὸ οἰκεῖον θέλημα καὶ τὴν κακινοτομίαν μὴ λύσητε. Τί ἔτι; Μετὰ τὴν ἐθδόμην σύνοδον ἔτερα συναθροίζεται πάλιν ἐπὶ Βασιλείου βασιλέως Ῥωμαίων, συγκροτοῦντος αὐτὴν τοῦ ἀγιωτάτου Φωτίου τοῦ² πατριάρχου. Λύτη³ ἡ σύνοδος οἰκουμενική τε ὠνομάσθη ὁγδόη καὶ τοποτηρητὰς εἶχεν Ἱωάννου τοῦ μακαρίου πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης Παῦλον καὶ Εὐγένιον ἐπισκόπους καὶ Ηέτρουν πρεσβύτερον καὶ καρδινάλιον. Αὕτη καὶ τὴν ἐθδόμην ἐπεκύρωσε⁴ σύνοδον καὶ τὸν μακάριον Φωτίον ἐβεβαίωσε τῷ οἰκείῳ θρόνῳ καὶ τοὺς τολμῶντας ἔκτοτε τὴν προσθήκην ταύτην ἐν τῷ συμβόλῳ λέγειν τῷ ἀναθέματι παραδέδωκεν⁵. «Εἴ τις γάρ» φησί «παρὰ τοῦτο τὸ ιερὸν σύμβολον τολμήσει ἔτερον ἀναγράψασθαι ἢ προσθεῖναι ἢ ὑφελεῖν καὶ δρον ὀνομάσαι ἀποθρασυνθείη⁶, κατάκριτος καὶ πάσης χριστιανικῆς πολιτείας ἀπόβλητος». Τὰ δ' αὐτὰ⁷ καὶ δι πάπας⁸ Ἱωάννης πρὸς τὸν ἀγιωτάτον Φωτίον ἐπιστέλλων φησὶ πλατύτερόν τε καὶ καθαρότερον περὶ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ ταύτης προσθήκης. Αὕτη δὲ σύνοδος καὶ κανόνας ἔξεσθε τοὺς ἐν πᾶσι τοῖς κανονικοῖς βιβλίοις εὑρισκομένους. Ἄρ' οὐκ εὐλόγιος ὑμῶν γωριζόμεθα τοσούτους καὶ τηλικούτους πατέρας καὶ συνόδους οἰκουμενικὰς καὶ πολυαριθμους ἐν οὐδενὶ τιθεμένων;

*Λατίνος*⁹. Εγὼ μὲν οὐδέπω καὶ μέχρι καὶ νῦν ἔφθην τὰ τοιαῦτα μεμαθηκώς θαυμάζω δὲ νῦν ἥδη τοὺς τὴν προσθήκην ἐξ ἀρχῆς τολμήσαντας, εἰ τοσούτων ὄντων τῶν κοιλυμάτων, οὐκ ἥδεσθησαν δμως αὐτὴν ἐξειπεῖν καὶ τοῖς μετ' αὐτοὺς παραδοῦναι¹⁰.

per totum orbem divulgata vestra interpolare verba, tantumque in Ecclesiis excitare tumultum? Homines duri et agrestes, «ergo ferreus^a «vobis intra praecordia animus est», qui fratres scandalum patientes et a vobis segregatos despiciatis, eo dumtaxat ut vestrum arbitrium novitatemque nentiquam missa faciatis! Quid praeterea? Post septimam synodum altera rursus coadunatur, regnante Basilio Romano-rum imperatore, a sanctissimo Photio patriarcha coacta. Haec synodus tum oecumenica octava nuncupata est, tum legatos habuit Ioannis beatissimi papae senioris Romae, Paulum et Eugenium episcopos, ac Petrum presbyterum et cardinalem. Haec etiam septimam confirmavit synodum restitutque suae sedi beatissimum Photium, eos vero qui auderent in posterum hanc additionem in symbolo recitare, anathemate mulctavit. «Si quis, ait^b, praeter hoc «sacrum symbolum aliud conscribere ausus «fuerit, aut addere vel detrahere aliquid, «istudque definitionem proterve appellaverit, «is damnatus esto et ex finibus christianaee «societatis exterminetur». Eadem ipse * f. 137. Ioannes papa ad sanctissimum Photium scribens uberioris clariusque dicit, dum de huiusmodi in symbolo additione loquitur. Haec synodus canones quoque condidit, qui in omnibus canonice libris reperiuntur. Nonne ergo iure nos ipsi a vobis disiungimus, qui tot tantosque Patres, qui synodos oecumenicas easque bene multas pro nihil ducitis?

Latinus. Evidem nondum hucusque talia audiveram; nunc vero iam miror quod qui olim additionem perpetrarunt, cum tot essent prohibitions, nihilominus tamen nequit quam veriti sint eam proferre posterisque tradere.

1. δρᾶτε I. — 2. τοῦ οἰκ. P. — 3. αὐτῇ δὲ I. — 4. ἐκύρωσε I. — 5. παρέδωκεν I. — 6. ἀποθρασυνθεῖ I. — 7. ταῦτα δὲ I. — 8. Ille tandem recurrit II. — 9. Recte adnotat II: «Nimirum Latinus vietas dat manus, ut Ephesio placuit. Eas tamen Graecorum rationes satis infirmas et iam Ferrariae plerumque refutatas Latini dudum perspectas habuerunt, siisque nullo prorsus negotio occurserunt».

a) Apud Homerum, *Il.*, x, 357; *Od.*, v, 191. — b) Mansi, *Concil.*, t. XVII, p. 520 E-521 A.